Provocările analizei estimative în condițiile războiului bazat pe rețea

Mircea MOCANU
Ministerul Apărării Naționale
Direcția Generală de Informații a Apărării
mirceamocanu@yahoo.com

Abstract

Using creative thinking and scientific approach, the estimative analysis brings value added in the effort to overcome the Clausewitzian uncertainty of the conflict and provide warning and actionable intelligence to the decision makers.

The extended analytical grids are the reflexion of Network Centric Warfare in intelligence analysis. Within an intelligence organisation and including cooperation in intelligence, they are instrumental to build networked response against networked nonconventional threats, concur to diminish the analytical errors and also salvage neglected areas of intelligence analysis.

Intelligence analysis management needs to control the extended analytical grid and secure cooperation with the other grids of the system.

Keywords: Clausewitzian uncertainty, Network Centric Warfare, networked analysis, analysis management, creative thinking, analytical errors.

1. Esența analizei şi permanența incertitudinii clausewitziene

În sensul cel mai larg, raportarea unui eveniment este o simplă relatare, o informare mai mult sau mai puțin exactă şi obiectivă. Pe de altă parte însă, răspunsul la întrebarea „Ce înseamnă acest eveniment?" sau „Și ce-i cu asta?" (So what?) înseamnă deja analiză, care merge dincolo de fapte pentru a examina semnificațiile acestora. În informațiile de securitate, analistul parcurge ambele etape, iar rezultatul este produsul informativ (produsul de intelligence).[1] Altfel spus, „cunoaşterea este creată atunci când analiştii interacționează

[1] *Apud* John Holister Hedley: *The Challanges of Intelligence Analysis*, în compendiul *Strategic Intelligence*, coordonat de Loch K. Johnson, editat de Praeger Security International, Westport, Connecticut, SUA, 2007, p. 123.

cu datele şi informaţiile pentru a întregi un puzzle. Interacţiunea cu datele este o experienţă personală intensă care depinde de profunzimea, preferinţele şi experienţa analistului"[2]. În principiu, această activitate constituie esenţa muncii de intelligence, corolarul unde toate doctrinele, tehnicile şi procedurile acestei profesii converg pentru a oferi produse cu conţinut acţional, utile deciziilor la diferite niveluri. Analiza este, totodată, partea discretă, mai puţin spectaculoasă, latura neglijată a unei profesii care a fost caricaturizată până la absurd în multe romane şi filme de spionaj.[3]

După nivelul de certitudine inclus în substanţa obiectului de lucru, cercetătorul american Jack Davis consideră patru stadii ale analizei[4]:

- fapte – date şi informaţii verificate;
- observaţii/comentarii: informaţii relevante care indică unele detalii sau elemente conexe faptelor simple (de exemplu, contextul, tendinţe, schimbări, comparaţii);
- estimări/evaluări/aprecieri/prognoze/avertizări: judecăţi bazate pe fapte şi observaţii şi susţinute de argumente clare şi logice. Pot fi şi explicaţii, elucidări, nu neapărat judecăţi referitoare la viitor;
- speculaţii: construcţii nesusţinute sau explicate şi susţinute inadecvat.

Analiza estimativă ia în considerare ceea ce este cunoscut – faptele – şi modelează necunoscutul, chiar spre zone care nu pot fi cunoscute, „elaborând judecăţi dincolo de informaţia disponibilă"[5], operând cu un amalgam vast de date şi informaţii provenite de la diferite surse clandestine şi publice, recepţionate în ritm alert sau aşteptate îndelung. Acest amalgam de date şi informaţii conţine, inevitabil, un fundal de incertitudini specifice oricărui conflict („the fog of war") şi un „zgomot" permanent de date contradictorii, confuze sau inexacte, unele chiar produse în mod deliberat pentru a dezinforma analistul. Scopul analizei este tocmai să discearnă

[2] Keith J. Masback, Sean Tytler, *Refocusing Intelligence. The Art of Analysis*, în volumul *Rethinking the Principles of War*, coordonat de Anthony McIvor, editat de Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, SUA, 2006, p. 546.

[3] *Apud* Russel Jack Smith: *The Unknown CIA: My Three Decades with the Agency*, Washington DC, Pergamon-Brasseys, 1990, pp. ix - x.

[4] Jack Davis: *Defining the Analytic Mission: Facts, Findings, Forecasts, and Fortunetelling*, în Roger George şi Robert Kline: *Intelligence and the National Security Strategists: Enduring Issues and Challanges*, editată de Centrul Sherman Kent pentru Studii de Intelligence, Colegiul Naţional de Război şi Universitatea Naţională de Apărare, National Defense University Press, Washington, DC, 2004, p. 298.

[5] John Holister Hedley: *op. cit.*, p. 127.

adevăruri pertinente în acest vârtej de informații, să le conceptualizeze şi să aplice judecăți adecvate pentru a obține evaluări profunde asupra realității şi a genera prognoze realiste, fiabile, celor care trebuie să ia decizii importante şi să conducă operații concrete.

Obiectivul fundamental al analistului rămâne acela de a reduce incertitudinea furnizând produsele informative predictive de care un factor de decizie are nevoie pentru a-şi domina adversarul, în acelaşi timp identificând şi precizând deficitul de informații relevante şi incertitudinile din concluziile prezentate.[6]

De altfel, incertitudinea nu este tocmai o noutate a spațiului de luptă modern, ea este specifică tuturor conflictelor din toate timpurile, în principal datorită faptului că evenimentele conflictuale presupun intervenția umană. De exemplu, sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea au constituit o perioadă de maximă incertitudine în arta militară şi în mediul de securitate, în general. Probabil că aceasta este şi explicația opiniei general nefavorabile a lui Carl von Clausewitz despre intelligence, în perioada ce a urmat introducerii armelor de foc pe câmpul de luptă şi înainte de Pacea Westfalică, ce a inaugurat Europa statelor naționale. În celebra sa lucrare „Despre război", von Clausewitz constată[7] cu amărăciune: „Dacă luăm în considerare baza actuală a acestei informații, cât de puțin credibilă şi perisabilă este, realizăm faptul că războiul este o structură fragilă ce poate duce la colaps şi ne poate îngropa pe toți în ruine... trebuie să fim suspicioşi în permanență... Multe rapoarte de intelligence în cursul acțiunilor de luptă sunt contradictorii, chiar mai multe sunt false, iar cele mai multe sunt nesigure".

În condițiile acestei incertitudini, prin disciplina operării cu date, informații, concepte şi ipoteze, prin abordarea exhaustivă a posibilităților de manifestare a fenomenelor studiate, prin importanța acordată cunoaşterii şi înțelegerii, prin cerințele de concizie şi claritate, prin acurateţea şi obiectivitatea urmărite în căutarea adevărului şi în lucrul cu sursele de informații, analiza de intelligence urmează o abordare academică proprie analizei ştiințifice. Toate aceste caracteristici corespund cercetării ştiințifice, anume, după cum remarca[8] Sherman Kent, celei specifice ştiințelor sociale.

---

[6] Keith J. Masback / NGA, Sean Tytler: *Refocusing Intelligence. The Art of Analysis*, în compendiul *Rethinking the Principles of War*, coordonat de Anthony McIvor, citat, p. 538.

[7] Carl von Clausewitz: *On War*, Oxford World's Classics, University Press, Oxford, 2006, p. 64.

[8] Sherman Kent: *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1949, p. 155, citat în Gary Schmitt: *Truth to Power? Rethinking Intelligence Analysis*, în compendiul Peter Berkowitz: *The Future of American Intelligence*, Hoover Institute Press, 2005, p. 45.

Însă analiza în informațiile de securitate diferă esențial de analiza științifică prin orientarea către prognoza unor evoluții din domeniul securității, adică prin estimările de intelligence formulate în produse informative.

Furnizate la timp, produsele informative avertizează asupra unor crize probabile, identifică riscuri şi amenințări, ca şi oportunități şi vulnerabilități, monitorizează situații în curs de escaladare, aruncă o nouă lumină asupra unor aspecte de interes securitar, detectează tendințe ale fenomenelor relevante şi sprijină beneficiarii să exploreze cu încredere diferite alternative şi consecințe ale dinamicii mediului de securitate.[9] Astfel, „rolul analizei este de a reduce incertitudinile"[10] pentru cei care trebuie să ia decizii pentru că, „aproape prin definiție, analiza de intelligence implică înfruntarea incertitudinii"[11].

Pentru a fructifica eficient această valoare adăugată esențială pentru a realiza evitarea surprinderii, este imperios necesar ca efortul de resurse să fie direcționat către analiza estimativă. Încă din anii '70, Raportul Senatului SUA de investigare a comunității de informații subliniază necesitatea ca analiza estimativă să iasă din umbra analizei curente, mai ales din punctul de vedere al factorilor de decizie. Mulți dintre beneficiarii activității de intelligence sunt absorbiți de evenimentele proaspete, „atenția lor tinde să rămână țintuită în *aici* şi *acum*"[12], iar astfel de cerințe susținute generează în cadrul instituțiilor de informații fenomenul de „analiză incrementală", caracterizat prin concentrarea „mioapă" asupra ultimelor evoluții, fără considerarea sistematică a corpului integral de informație acumulată[13].

Efectul CNN, manifestare semnificativă a erei informaționale, care constă în inundarea globală cu informații transmise în timp real, se caracterizează prin rapiditate, acoperire (geografică şi în ceea ce priveşte domeniile abordate) şi impact multidimensional: psihologic/emoțional, politic, economic, de securitate. Acest fenomen contribuie la crearea unei atmosfere de criză continuă, la percepția necesității de a răspunde pe loc la orice şi la tot ce se întâmplă, o atmosferă în care informarea curentă domină

[9] *Apud* John Holister Hedley: *op. cit.*, pp. 123-125.
[10] Jack Davis: *op. cit.*, p. 298.
[11] John Holister Hedley: *op. cit.*, p. 127.
[12] John Holister Hedley: *op. cit.*, p. 130.
[13] Senatul SUA. Comitetul Select pentru Studierea Operațiilor Guvernamentale privind Activitățile de Intelligence: *Raportul Final, vol. I, Foreign and Military Intelligence*, 1976, pp. 272-273, citată în Gary Schmitt, *op. cit.*, pp. 43-44.

metabolismul structurii analitice şi determină producţia de estimări strategice în ritmul informării curente, prin procesul de analiză incrementală.

Analiza incrementală este dăunătoare aprofundării cauzalităţilor, conexiunilor şi semnificaţiilor evenimentelor – aprofundare posibilă prin eforturile analizei estimative şi diminuează şansele de reducere a incertitudinii caracteristice analizei de intelligence.

2. Creativitatea împotriva incertitudinii

Pentru a înfrunta incertitudinea ca factor al fricţiunii clausewitziene, analiştii trebuie să înţeleagă trecutul şi prezentul şi să prefigureze viitorul, pe baza unor informaţii de multe ori incomplete sau de o credibilitate imperfectă.

Munca analistului a fost deseori comparată cu rezolvarea unui puzzle sau cu conectarea de puncte pentru a crea o imagine coerentă. Însă această interconectare a punctelor nu este simplă deloc. Interconectarea punctelor, a informaţiilor cunoscute, presupune identificarea de actori, interese, motivaţii, factori favorizanţi, impedimente, priorităţi, intenţii, probabilităţi, opţiuni, evenimente accidentale, mentalităţi, factorul timp şi alte elemente ce intervin în evoluţia evenimentelor. Bineînţeles că punctele/informaţiile sunt importante, dar legăturile între ele sunt mult mai importante pentru că ele sunt cele care conduc la următoarele puncte, adică la evenimentele din viitor. Conectarea punctelor între ele este o problemă în primul rând de imaginaţie, însă problema în intelligence este că produsul acestui exerciţiu de imaginaţie trebuie să fie verificat de viitoarele evenimente pentru că miza este securitatea naţională/succesul în luptă/viaţa unor oameni.

Analistul monitorizează o ţară-obiectiv abordând o multitudine de probleme interconectate, căutând să identifice cauzalităţile logice şi consecinţele posibile ale evenimentelor. Analistul construieşte scenarii de lucru pe care le adaptează şi le dezvoltă, pentru a explica situaţia prezentă sau pentru a estima evoluţiile viitoare. Astfel, analistul va identifica scopurile urmărite de către un anumit actor străin (statal sau non-statal), folosind fie *abordarea socială* – care se bazează pe studierea mai multor exemple concrete permiţând acestuia o viziune dincolo de evoluţii şi depistarea unor tendinţe superficiale, dar cu impact semnificativ în viitorul apropiat –, fie *logica situaţională* – care implică generarea de diverse ipoteze bazate pe luarea în considerare a elementelor concrete ale situaţiei reale, evitând generalizările exhaustive –, fie *comparaţia*. Nu întotdeauna aceste metode merg împreună, uneori chiar contrazicându-se.

Unii specialişti consideră că analiştii instruiţi în *studiile zonale*/regionale au tendinţa de a prefera *logica situaţională*, în timp ce analiştii cu o pregătire în *abordarea socială*, cum sunt cei ce operează contra ameninţărilor neconvenţionale, sunt mai apropiaţi de *tehnicile comparative* şi *teoretice*. Analiza este un domeniu deschis transformării şi, mai ales, adaptării, drept care nu trebuie să surprindă faptul că şi abordările matematice complexe şi-au făcut simţită prezenţa în această activitate. *Analiza orientată pe date* şi *„data mining"* sunt potrivite anumitor domenii (cu precădere în economie) şi anumitor cazuri, dar la fel de bine se potriveşte în cazul analizei desfăşurate pe segmentul operativ şi tactic, un exemplu concludent fiind acela al estimării stării de operativitate a forţelor.[14]

Analiza de intelligence are la bază gândirea creativă şi gândirea critică, procese complementare care trebuie cultivate şi protejate ca pe unul dintre bunurile cele mai de preţ nu numai ale serviciilor de informaţii, ci ale securităţii naţionale, în general.

Gândirea critică este partea conştientă şi „disciplinată" a muncii analistului, care absoarbe şi structurează informaţiile cunoscute, evaluează premisele şi argumentele pentru diferite variante ale structurii şi formulează concluzii bazate pe experienţa şi cunoştinţele sale. Gândirea critică include trei tipuri de gândiri: inductivă, deductivă şi analogică şi se materializează printr-o multitudine de metode şi procedee analitice. Gândirea critică este fundamentul intelectual al creativităţii şi are cea mai mare pondere în timpul de muncă al analistului de intelligence. Cu toate că se doreşte a fi un proces obiectiv, faptul că este dezvoltat de oameni, care sunt părtinitori şi ostatici ai propriei pregătiri, culturi şi prejudecăţi, face ca gândirea critică să lase loc şi unor interpretări subiective.

Este bine cunoscut faptul că o calitate importantă a unui analist din domeniul intelligence constă în abilitatea sa de a sorta un volum imens de date şi a combina evenimente care par disparate pentru a realiza o interpretare corectă a unei situaţii şi a face predicţiile aferente acesteia. La acestea se adaugă alţi doi factori care accentuează dificultatea analizei de intelligence, anume sensibilitatea la factorul timp şi faptul că se confruntă cu o dezinformare accentuată[15].

---

[14] *Apud* Gheorghe Savu, Adriean Pârlog: *Producţia de intelligence*, Editura Medro, Bucureşti, 2008, pp. 113-114.

[15] Gheorghe Savu, Adriean Pârlog, *op. cit.*, p. 109.

Dacă gândirea critică poate fi organizată pe durata orelor de serviciu, nu la fel se poate spune despre creativitate, care ia mult mai puțin timp, dar nu poate fi programată şi survine, într-o mare măsură, inopinat.

Gândirea creativă, comună inventatorilor, artiştilor, dar şi analiştilor, are o importanță covârşitoare pentru eficiența analizei de intelligence. Chiar eşecul istoric al anticipării atacurilor teroriste de la 11 septembrie a fost descris ca fiind un „eşec de imaginație... care nu este un dar asociat, de regulă, organismelor birocratice"[16]. Gândirea creativă cuprinde patru etape: acumularea, germinarea, iluminarea şi verificarea.

Etapa de acumulare este asociată gândirii critice şi este profund influențată de experiența, nivelul de pregătire profesională a analistului, a prejudecăților, ideilor, conceptelor, a valorilor şi trăirilor sale, După acumulare, faptele şi observațiile menționate mai sus parcurg, în etapa de germinare, un proces intim şi foarte puțin înțeles, în cadrul căruia se nasc conexiunile între puncte şi chiar conexiuni care duc dincolo de punctele existente, către puncte imaginare. În ultima etapă, cea de iluminare, conexiunile construite „experimental" dobândesc relevanță şi se ierarhizează, căpătând sensuri majore şi sensuri secundare.

Ultima etapă, cea de verificare, readuce analistul pe un tărâm „conştient", unde compară viziunea obținută prin iluminare cu elementele concrete, pentru a confirma conexiunile realizate şi pentru a completa construcția cu argumente logice şi detalii de sprijin. În această etapă, analistul identifică punctele/evenimentele/stările viitoare prin care trebuie să treacă conexiunile cele mai probabile. Între acestea, unele puncte se disting, în ordine, prin faptul că pot deveni vizibile, deci verificabile. În ordinea succesiunii lor, aceste puncte sunt definite ca indicatori şi utilizate de analist în cartografierea necunoscutului.

Indicatorii analitici (a nu fi confundați cu indiciile) sunt paşi sau praguri teoretice previzibile, pe care un adversar sau un fenomen studiat trebuie să le depăşească pentru a trece într-o altă etapă. De exemplu, în cazul unui inamic – pentru a avansa pe calea agresiunii – sau, în cazul unui fenomen – pentru a deveni un risc.[17]

Analistul defineşte indicatori pentru mai multe variante ale viitorului apropiat, întocmeşte liste de indicatori pentru fiecare dintre aceste scenarii şi

[16] Raportul Comisiei 11 Septembrie: *The Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*, W.W. Norton & Co, New York, London, 2005, p. 344.

[17] *Apud* Cyntia Grabo: *Anticipating Surprize. Analysis for Strategic Warning*, University Press of America, 2004, p. 3.

demarează o activitate asemănătoare pescuitului: întocmeşte cereri de informaţii pentru culegători, pe care îi pregăteşte pentru a sesiza realizarea evenimentelor anticipate, a indicatorilor, în mod planificat. Apoi, culegătorii transmit informaţii despre evenimentele reale, pe măsura realizării sau nerealizării lor. „Informaţia că un anumit pas este implementat în realitate constituie un indiciu”[18] utilizat de analist pentru a confirma progresul pe unul dintre scenariile de lucru imaginate.

Indicatorii pot fi pozitivi sau negativi, adică pot argumenta în sprijinul unui scenariu de lucru, sau, dimpotrivă, negând acel scenariu. Ambele tipuri de indicatori trebuie definiţi cu atenţie, pentru că ajută în mod esenţial la conturarea desfăşurării evenimentelor pe variante credibile. Trebuie subliniat, însă, că indicatorii negativi sunt mai utili, pentru că eliminarea unui scenariu din atenţia analistului duce la economia de resurse pentru documentarea acelui scenariu – nu numai resurse analitice dar şi de culegere de informaţii. Acest rol face ca indicatorii negativi să fie cei mai expuşi dezinformării şi, de aceea, ei trebuie consolidaţi cu atenţie.

Construcţia analitică este, astfel, rodul mai multor parcurgeri ale ciclului informativ, în funcţie de întinderea în timp a problemei studiate şi, bineînţeles, de timpul acordat de beneficiar. Astfel, analiza îşi păstrează caracteristicile de ciclu puternic iterativ, dinamic, condus de evenimente care implică studiul informaţiei din diferite perspective în scopul examinării ipotezelor concurente şi dezvoltării unei înţelegeri profunde a riscului sau ameninţării studiate.[19] Evident, acest lucru nu poate avea loc în cadrul informării curente, fiind nevoie de timp pentru parcurgerea ciclului informativ de mai multe ori, bineînţeles cu alte cerinţe şi angajând aceleaşi sau alte capacităţi de culegere.

Este esenţial ca analiştii să urmărească în paralel mai multe scenarii de lucru, definind scenariul cel mai periculos, din motive evidente de avertizare, scenariul cel mai probabil, pentru a servi realismul prognozei, dar şi un scenariu poate mai puţin probabil, dar care ar aduce dezvoltări cu totul diferite de aşteptările generale.

De fapt, curajul analistului constă exact în explorarea unor scenarii mai puţin probabile sau mai puţin populare, cum ar fi, de exemplu, varianta ca japonezii să atace Pearl Harbor, teroriştii islamişti să atace obiective civile

[18] Cyntia Grabo: *op. cit.*, p. 3.
[19] Mircea Mocanu: *Analiza de intelligence în domeniul informaţiilor pentru apărare şi securitate naţională*, Revista Română de Studii de Intelligence, Nr. 5 / iunie 2011, p. 60.

simbolice chiar în SUA sau scenariul ca autoritățile georgiene să dispună bombardarea oraşului Ţhinvali, capitala Osetiei de Sud. A, da, aceste evenimente chiar s-au întâmplat! O fi urmărit vreun analist aceste scenarii?...

Concluzionând, creativitatea constituie o resursă importantă nu numai a analizei informative, dar a unui serviciu de intelligence, în general.

3. Geneza, cerințele şi limitele avertizării în analiza estimativă

3.1. Geneza avertizării şi cerința de coordonare a producției cu decizia/acțiunea sprijinită

Ce urmăreşte analistul în construcția şi confirmarea sau infirmarea scenariilor de lucru? În primul rând, este necesar ca scenariile confirmate în măsură mai mare să fie consolidate şi detaliate prin identificarea de variațiuni şi sub-scenarii, astfel încât prognozele să fie cât mai precise şi mai specifice. Astfel, produsele de intelligence ating un grad mai ridicat de acționabilitate şi utilitatea pentru factorii de decizie sporeşte cu cât ciclul informativ este parcurs de mai multe ori, cu cereri de informații tot mai minuțioase şi informații tot mai precise. În acelaşi timp, evoluția scenariului de lucru scoate în evidență suprapuneri ale cursurilor probabile de acțiune cu situații periculoase pentru interesul statului/trupelor proprii. Sesizarea acestor suprapuneri nedorite constituie elementul de avertizare şi trebuie subliniat şi urgentat de către analist în produsele sale. În continuare, căutările analistului trebuie adâncite îndeosebi în direcția elucidării evoluțiilor conturate de suprapunerile nedorite sesizate, deci pe direcția elementelor de avertizare. Astfel, apare evident faptul că sursa avertizării este identificarea dezvoltărilor probabile care se suprapun antagonic cu interesele proprii. Acest lucru este realizat, în primul rând, în cadrul analizei estimative, cu aportul decisiv al creativității analistului, care construieşte scenariul periculos şi estimează probabilitatea producerii lui.

Rolul esențial al analizei estimative în realizarea avertizării – misiune crucială a activității de intelligence – susține importanța ponderării corecte a eforturilor analitice către analiza estimativă prin evitarea erorii de a supraestima rolul raportării curente în avertizare. În Raportul Comisiei 11 Septembrie a Senatului SUA, această eroare a fost descrisă astfel: în cadrul comunității analitice, „o cultură academică, ...a cărților şi articolelor, a cedat întâietatea unei culturi a ştirilor”[20]. Astfel, în privința analizei estimative, standardul de aur este abordarea nepasională de tip universitar pentru

[20] Raportul Comisiei 11 Septembrie, citat, pp. 90-91.

că guvernul are nevoie, în această privință, nu de un CNN propriu, ci de un „braț analitic" echivalent unui „think-tank de clasă mondială".[21]

Pe măsura identificării evoluțiilor prognozate cu pericolul asupra interesului propriu, deci pe măsura materializării avertizării, adâncirea căutărilor analistului trebuie să urmărească stabilirea unor parametri cât mai concreți şi strâns legați de factorii-cheie ai desfăşurării evenimentelor. Astfel, analistul poate oferi un conținut mai bogat de informații acționabile în produsele informative transmise decidenților.

Este cunoscut faptul că furnizarea avertizării şi conținutul de informații acționabile trebuie să fie atinse oportun şi să corespundă nevoilor operaționale ale beneficiarului. Astfel, se conturează o cerință importantă a analizei estimative, care reflectă cerința generală ca informațiile să fie oportune. Pentru analiza estimativă, oportunitatea permite o doză semnificativă de planificare, pentru că prognozele sunt construite pe perioade mai mari de timp. Acest aspect face ca analiza estimativă să vizeze nivelul strategic şi, de aceea, să se mai numească şi „analiză strategică".

În general, acest raționament sprijină efortul de stabilire a nivelului de ambiție a unui serviciu de informații. După cum susțin Keith Masback şi Sean Tytler, „dat fiind că nimeni nu poate prezice viitorul cu certitudine, organizația de intelligence trebuie să fie poziționată pentru a recunoaşte amenințările emergente înainte ca ele să se manifeste şi să îşi organizeze capacitățile de răspuns înainte ca o criză să devină iminentă"[22].

3.2. Valoarea avertizării în estimările planificate

Asigurarea oportunității produselor analizei estimative comportă două aspecte:

- produse realizate din inițiativă, prin care analistul realizează avertizarea timpurie, adică imediat ce amenințarea concretă este identificată şi suficient de devreme pentru ca factorii de decizie să ia măsuri de contracarare a amenințării. În această categorie intră produse informative ocazionale, rapoarte şi evaluări de intelligence care scot în evidență evoluții semnificative uneori periculoase, ale unor fenomene monitorizate;
- produse informative/estimările planificate, prin care analistul sprijină procesul de planificare de securitate. Aceste produse pot avea

[21] Gary J. Schmitt: *op. cit.*, pp. 43-44.
[22] Keith J. Masback, Sean Tytler: *op. cit.*, p. 534.

un conținut mai redus de avertizare şi un conținut bogat de informare de fond. În această categorie intră lucrări periodice, buletine şi evaluări ale situației regionale, de exemplu, în situația Orientului Mijlociu şi Nordului Africii sau situația în țările Comunității Statelor Independente sau, în unele țări, evaluări strategice globale de securitate întocmite, de regulă, anual. De asemenea, în domeniul militar, analiştii întocmesc evaluări pentru o campanie sau, în cazul Afganistanului, pentru un sezon de luptă sau pentru perioada de iarnă.

Estimările planificate beneficiază şi de o altă oportunitate în condițiile mediului de securitate şi al conflictelor moderne, anume de avantajele cooperării pe linie de intelligence.

În contextul globalizării amenințărilor, în special a celor neconvenționale, important este şi procesul de inter-relaționare cu alte servicii de intelligence, fie acestea interne sau internaționale. Analistul american Larry Wentz[23] afirmă că „informațiile sunt unul dintre cele mai grele lucruri de împărtăşit într-o coaliție", necontând că serviciile de intelligence trebuie să fie subjugate îndeplinirii acelui „interes superior" specific binelui națiunii, coaliției, alianței sau binelui umanității. De aceea, cooperarea pe linie de informații pentru apărare constituie un întreg domeniu aparte, demn de o abordare separată. Pe aceste coordonate se desfăşoară dezbaterea între conceptele „need-to-know" şi „need-to-share", plecată de la necesitatea operațională de a pune în comun informațiile relevante, pe câmpul de luptă, în operații multinaționale.[24]

Date fiind amploarea şi destinația estimărilor strategice globale anuale, acestea ar trebui să constituie cele mai prestigioase, cuprinzătoare şi credibile produse de analiză estimativă ale unei țări sau ale unei alianțe. Colective largi de analişti, din comunități naționale de intelligence sau din NATO, caută ca aceste evaluări strategice să fie cât mai obiective pentru a asigura factorilor de decizie şi de planificare de nivel strategic explicațiile şi prognozele cele mai realiste.[25]

De altfel, în cadrul comunităților de intelligence există, de mai mulți ani, tendința/preocuparea de a dezvolta „centre de fuziune" a informațiilor şi de a constitui structuri de analiză separate de domeniul operațional, pentru

[23] Larry Wentz: *Lessons from Bosnia: The IFOR Experience*, cap. IV, *Intelligence Operations*, CCRP, 1997, p. 53.
[24] Mircea Mocanu: *op. cit.*, pp. 61-62.
[25] *Apud* Gary J. Schmitt: *op. cit.*, p. 55.

a asigura atât cerința separării de capcanele informării curente sau analizei militare, prea strâns legate de ritmul operațional, cât şi cerința acurateței avertizării la nivel strategic la momentul cerut de planificatori.

Problema analizei estimative planificate este faptul că nu atinge coerența conferită de rezultatul creativității aplicate problemelor de intelligence în cadența impusă numai de identificarea amenințării de către analist. Astfel, prețul plătit pentru satisfacerea cerințelor de planificare este diminuarea beneficiilor creativității în analiza estimativă.

Astfel, „cu rare excepții, cele mai multe estimări strategice naționale nu pot evita să fie de natură speculativă, în privința unor aspecte esențiale”[26]. Una dintre explicații este faptul că elementele cele mai semnificative, care determină oportunitatea unei analize consolidate, nu apar în momentul în care este elaborată estimarea planificată, pentru a conferi acelui produs informativ prospețimea, claritatea şi valoarea dorite.

4. Erorile şi riscurile analizei, avantajele analizei bazate pe rețea

4.1. Erorile analitice, pericolul dezinformării şi riscurile analizei

Logica analizei estimative este periclitată, din păcate, de acțiunea unor factori perturbatori. Între aceştia se pot considera insuficiența informațiilor necesare, neclaritatea informațiilor disponibile, aglomerarea de informații a căror relevanță nu este evidentă, erorile de analiză şi acțiunile de dezinformare desfăşurate de adversar.

Erorile de analiză se explică, în esență, prin natura umană a procesului analitic, prin presiunea generată de responsabilitățile de securitate şi, nu în ultimul rând, prin presiunea timpului. Ultimele două constituie, de altfel, concretizări ale fricțiunii clausewitziene a conflictului („the tug of war”) în domeniul analizei de securitate. De asemenea, ambele descriu şi diferența față de specificul analizei ştiințifice, anume faptul că analistul de intelligence este pus, de multe ori, în situația de a furniza concluzii şi evaluări într-un anumit moment dictat de cerințe ale beneficiarului, chiar dacă, din punct de vedere onest profesional, ar prefera să mai aştepte unele informații sau confirmări, pentru o mai solidă fundamentare a evaluărilor. În general, erorile analitice au la bază prejudecăți cognitive şi culturale despre care analistul trebuie să fie conştient şi să încerce să fie cât mai puțin dependent posibil.

[26] *Idem*, p. 48.

După John Holister Hadley, cele mai importante erori analitice[27] sunt:

- „clientita" – tendința de a simpatiza cu țara studiată, derivă din aprecierea culturii, din cunoaşterea şi înțelegerea profundă a spațiului, uneori prin călătorii sau rezidență prelungită în țara respectivă. Clientita constă în înclinația de a accepta normalitatea unor decizii ale liderilor acelui stat şi de a considera ca fiind inofensive unele dezvoltări care pot deveni riscuri sau chiar amenințări la adresa propriilor interese;
- „judecata în oglindă" – transferul raționamentului propriu către liderii/comandanții studiați, pe baza faptelor şi argumentelor disponibile, urmat de concluzia că adversarul/inamicul ar lua exact decizia pe care ar lua-o analistul. În esență, această eroare denotă lipsa empatiei, atât de necesară unei analize obiective;
- „preconcepția" sau „fixarea mentală" (mindset) – tendința de a evalua orice informație nouă prin prisma unei ipoteze favorizate, în loc de a verifica înseşi premisele acelei ipoteze prin semnificațiile noii informații;
- „judecata colectivă" (group-thinking, „mentalitatea de turmă") – înclinația de a consolida propria evaluare prin opinii selecționate similare ale altor analişti. Astfel, evaluarea respectivă este considerată ca fiind confirmată şi devine o preconcepție solidă, pe care analistul nu o mai verifică;
- „analiza lineară", numită şi determinism sau raționament evocativ – construcția simplistă, lipsită de imaginație, prin care un eveniment este prognozat ca fiind o succesiune logică a evenimentului strict precedent, fără a lua în considerare ansamblul de factori care intervin în chimia situațiilor de securitate analizate.

La acestea, se pot adăuga superficialitatea (judecățile pripite), analogiile nepotrivite (bazate pe interpretări eronate sau criterii irelevante), prezumția că organismul advers funcționează ireproşabil, chiar ignoranța, prejudecata proporționalității[28], optimismul exagerat şi cazul opus, de scepticism exagerat (complexul Cassandra), aroganța (complexul Polyanna – infailibilitatea evaluărilor proprii).[29]

---

[27] *Apud* John Holister Hedley: *op. cit.*, pp. 132-134.

[28] Prezumția că adversarul va acționa proporțional cu efectul pe care analistul îl ia în considerare, de regulă cel mai periculos curs de acțiune, conform raționamentului: „mă tem ca inamicul să ne invadeze, deci tot ceea ce face trebuie privit ca pregătiri de invazie".

[29] *Apud* Gheorghe Savu, Adriean Pârlog: *op. cit.*, pp. 133-135.

Toate aceste posibile erori de analiză periclitează o altă cerință importantă a analizei în general, anume obiectivitatea, onestitatea intelectuală, care trebuie urmărite permanent de către analist. După cum arăta John Holister Hedley, „chemarea supremă a analistului este de a transmite puterii adevărul”[30].

La aceste erori analitice – să spunem „naturale” – se adaugă efectul dezinformării practicate de adversar, mai periculos decât efectul erorilor „naturale”, pentru că dezinformarea este concepută a manipula analistul beneficiind şi de premisa acțiunii erorilor analitice. În acțiunile de dezinformare, adversarul poate aborda singular sau simultan două căi:

- adversarul „plantează” evenimente false care confirmă unele dintre conexiunile imaginate de analist în procesul creativ de construcție şi validare a scenariilor de lucru. Astfel, analistul este „convins” să asocieze o probabilitate mai mare de realizare unui scenariu eronat, iar după o dezinformare repetată, poate chiar să îl considere confirmat;
- cealaltă cale presupune „plantarea” de evenimente false care să infirme, să „mascheze” scenariul real, intențiile şi pregătirile ostile ale adversarului. Dacă evenimentele false plantate în corpul de informații recepționat de analist sunt suficient de bine concepute şi consolidate de adversar prin acțiune consecventă, analistul poate renunța la monitorizarea indicatorilor specifici scenariului care, de fapt, este cel adoptat de adversar.

Atât erorile analitice, cât şi dezinformarea şi celelalte elemente enumerate la începutul acestei secțiuni conduc la conturarea riscurilor analizei, care se pot sintetiza în raportarea de evaluări eronate. Aceste evaluări eronate pot fi foarte grave, pot duce la izbucnirea de războaie sau la pierderea de războaie, la eşecul unor operații strategice sau la orientarea eronată pe termen lung, cu costuri umane şi materiale enorme.

Trebuie remarcat faptul că toate tipurile de perturbații care periclitează analiza de intelligence sunt perpetue, deci eşecurile analizei nu pot fi evitate în totalitate, ci doar diminuate. Astfel, munca de intelligence pare sortită riscurilor de a greşi. În general, succesele activității de intelligence nu sunt popularizate aşa cum sunt dezbătute eşecurile şi, după cum ironic remarcă dr. William Nolte, expert CIA, „ne place sau nu, lumea ar putea opera de-a pururi pe cumpăna dintre succese operaționale şi eşecuri de intelligence, fie operațiile respective de natură diplomatică sau militară”[31].

[30] John Holister Hedley: *op. cit.*, p. 132.
[31] William M. Nolte: *Rethinking War and Intelligence*, în volumul *Rethinking the Principles of War*, coordonat de Anthony McIvor, citat, p. 427.

Se pare că riscul de a greşi în evaluările raportate este riscul permanent pe care analiştii de intelligence şi-l asumă şi nu se întrevăd soluţii de natură educaţională, organizatorică sau doctrinară care să elimine în totalitate problema prevenirii erorilor analitice, „deoarece incertitudinea însăşi este problema... Nimeni nu poate prezice viitorul şi nicio persoană sau instituţie nu poate avea dreptate mereu şi asupra tuturor subiectelor”[32].

Incertitudinea este inerentă analizei de intelligence şi determină, în principal, incertitudinea specifică oricărui conflict („the fog of war”).

Partea bună a lucrurilor este că evaluările de intelligence constituie, totuşi, ingrediente indispensabile luării deciziilor, strategice sau tactice.

Însă, faţă de munca savanţilor, care furnizează produsul analizei ştiinţifice numai după ce au verificat toate ipotezele, au încheiat experimentele în toate condiţiile obligatorii şi atunci când sunt absolut siguri asupra concluziilor, analiştii de intelligence nu beneficiază de acest lux. Cu riscul comiterii unor erori, analiştii de intelligence trebuie să furnizeze evaluări atunci când factorii de decizie au nevoie de ele, chiar dacă analistul ar fi aşteptat şi alte informaţii, pentru consolidarea argumentelor şi concluziilor. Aceasta este o altă caracteristică importantă a analizei în informaţiile de securitate, atât în informarea curentă, cât şi în analiza estimativă: de multe ori, analistul trebuie să îşi asume riscul exprimării unei evaluări, indiferent cât de nesigur este asupra fundamentării acesteia, datorită incertitudinilor referite mai sus. Prin conştientizarea acelor incertitudini şi obligativitatea furnizării evaluărilor în momentul stabilit de beneficiar, analiza de intelligence se deosebeşte de analiza ştiinţifică, iar logica situaţiei impune concluzia că erorile sunt posibile.

Ca şi presiunea dezinformării, obligativitatea furnizării de concluzii şi evaluări la momentul impus de cerinţe strategice sau de considerente operaţionale constituie expresia fricţiunii clausewitziene („the tug of war”) în analiza de intelligence.

Cu atât mai mult în aceste condiţii, cerinţa obiectivităţii este necesară pentru a asigura beneficiarilor produse informative fiabile, care să permită acestora o mai solidă fundamentare a raţionamentului decizional, „mai multă încredere în deciziile luate şi nu pseudoconfortul sau, dimpotrivă, disconfortul cauzat de evaluări care reflectă viziunea general acceptată asupra subiectului respectiv”[33].

[32] John Holister Hedley: *op. cit.*, p. 135.
[33] Gary J. Schmitt: *op. cit.*, p. 56.

Un alt efect negativ al acestei presiuni este faptul că oportunitatea capătă precedență în fața profunzimii analizei de intelligence, în cazurile în care factorii de decizie sunt nevoiți să impună evaluări „necoapte”.[34]

4.2. Avantajele şi dezavantajele analizei bazate pe rețea

După cum arată Douglas MacEachin, director al CIA în perioada 1993-1996, „deficiențele posibile în analiza informativă şi prejudecățile cognitive survin deseori în combinații periculoase, iar arta şi practica activității de intelligence trebuie să includă un efort deliberat şi consecvent pentru a le identifica şi corecta”[35].

În cazul Războiului Bazat pe Rețea, particularizat pentru analiza de intelligence prin utilizarea tuturor capacităților analitice disponibile în sens larg şi interconectate în rețea, erorile de analiză pot fi favorizate sau defavorizate. În principiu, prin simplul fapt că lucrul în rețea de capacități analitice aduce laolaltă gândirea mai multor analişti, în cadrul comunității naționale de intelligence, în cadrul mulțimii de departamente analitice din cadrul unei alianțe, chiar din mediul academic sau din organizații neguvernamentale, „analiza bazată pe rețea” prezintă toate argumentele să fie mai bine protejată de efectele celor mai multe erori analitice.

Astfel, clientita, judecata în oglindă şi analiza lineară sunt erori diminuate în analiza bazată pe rețea. Acelaşi efect este de aşteptat să apară şi asupra superficialității, analogiilor nepotrivite, ignoranței, erorii proporționalității, optimismului şi scepticismului exagerat, specifice mai mult analizei individuale sau în colective oarecum izolate.

În privința clientitei, compararea evaluărilor cu cele ale unor analişti dintr-o diversitate de medii naționale, în evaluările de alianță, cum este Evaluarea Strategică de Intelligence a NATO (NSIE)[36], îşi dovedeşte permanent eficiența, constituind un proces de reglare a punctelor de vedere părtinitoare.

---

[34] *Apud* James Wirtz: *The Intelligence-Policy Nexus*, în *Rethinking the Principles of War*, citat, p. 148.

[35] Douglas Mac Eachin: *Analysis and Estimates: Professional Practices in Intelligence Production,* în volumul *Transforming US Intelligence*, coordonat de Jenifer Sims şi Burton Gerer, Georgetown University Press, Washington DC, 2006, p. 117.

[36] NATO Public Diplomacy Division, *NATO Handbook*, Bruxelles, Belgia, 2006, p. 104.

În acelaşi fel, judecata în oglindă şi analiza lineară, care au, de regulă, o incidență punctuală față de clientită, sunt detectate şi eliminate cu uşurință în cazul analizei în rețea, pentru că erori similare ale altor analişti nu pot surveni, probabilistic vorbind, în aceleaşi probleme de intelligence şi în aceleaşi judecăți.

Pe de altă parte, supremația unei estimări strategice globale unice, obținute prin efort colectiv larg – de exemplu, în analiza în rețea practicată în cadrul NATO – aduce după sine atenționarea că o eroare care persistă în lanțul analitic poate vicia decizii chiar la nivel grand-strategic pentru că nu sunt supuse dubiilor şi contra-examinării, fiind consolidată de eroarea „gândirii colective". Deci, în cazul erorii „gândirii colective", analiza în rețea nu asigură acelaşi efect de protecție.

De asemenea, alte erori analitice care pot fi accentuate în analiza bazată pe rețea sunt prezumția că organismul advers funcționează ireproşabil şi aroganța, percepția infailibilității evaluărilor convenite la nivelul rețelei. Prima eroare poate fi accentuată în cazul analizei în rețea pentru că, în cazul unui colectiv mai mare, tendința de a prefera mai multă avertizare este mai bine ascunsă în anonimitatea analiştilor individuali când aceştia sunt în număr mai mare. În ceea ce priveşte aroganța, putem aprecia că autoritatea sugerată de dimensiunile rețelei analitice erodează umilința profesională, calitate obligatorie în cazul unui analist de intelligence.

Există însă şi o soluție, anume menținerea de evaluări alternative până la cel mai înalt nivel de integrare a estimărilor realizate în analiza bazată pe rețea. După cum remarcă Gary Schmitt, „o evaluare de înaltă autoritate nu rezolvă problema. Ceea ce pot oferi evaluările concurente, dacă sunt întocmite cu rigoare ştiințifică şi luciditate în instrumentarea informațiilor, este să forțeze atât analiştii, cât şi factorii de decizie să înfrunte presupunerile profunde care ghidează propriile judecăți. Această provocare nu garantează o decizie neapărat înțeleaptă, dar poate asigura o decizie mai informată"[37].

Astfel, alături de sprijinirea creativității, analiza de tip ştiințific pare a furniza abordarea necesară unei analize bazate pe rețea care să garanteze eficiență maximă. De altfel, întocmai ca ştiința, informațiile pentru apărare operează cu incertitudini, iar similaritățile sunt uneori surprinzătoare, observându-se un proces de convergență, analiza de intelligence bazându-se, din ce în ce mai mult, pe metode şi competențe ştiințifice[38]. Exemplele cele

[37] Gary J. Schmitt: *op. cit.*, p. 57.

[38] *Apud* Wilhelm Agrell: *Intelligence Analysis After the Cold War – New Paradigm or Old Anomalies?*, în volumul *National Intelligence Systems. Current Research and Future Prospects*, Cambridge University Press, 2009, p. 112.

mai evidente se întâlnesc în domeniile de analiză cu caracter tehnic, cum ar fi analiza în domeniul proliferării armelor şi capacităţilor chimice, biologice, radiologice şi nucleare. Dacă în analiza de profil specializat aplicarea metodelor şi spiritului ştiinţific este uşor de susţinut, pentru nivelurile superioare ale analizei integrate, de nivel strategic, analiza de informaţii de securitate trebuie să apeleze la „cultura deschisă"[39], specifică ştiinţei, ca şi la libertatea inovatoare a inventatorilor. Aici, analiza de intelligence bazată pe reţea atinge nivelul superior al înţelegerii realităţii, unde analistul este foarte apropiat de beneficiarul de produs informativ şi creaţia intervine în construirea de scenarii de răspuns şi soluţii operaţionale[40]. De altfel, în acest punct, chiar beneficiarul devine un analist pentru produsul de intelligence primit şi participă, ca şi analistul, la construirea de scenarii de răspuns şi soluţii operaţionale. În acest fel, analiza, ca etapă superioară a procesării datelor şi informaţiilor, face parte integrantă din domeniul cognitiv al Războiului Bazat pe Reţea, atât la nivel strategic, cât şi la nivel tactic, sub formele evoluate de evaluare, conştientizare şi înţelegere, în sprijinul imediat şi chiar părţi ale deciziei[41].

Direcţionarea activităţii de intelligence şi managementul analizei bazate pe reţea trebuie să ţină cont de impactul lucrului în reţele extinse asupra erorilor analitice şi să gestioneze funcţionalitatea reţelei pentru diminuarea erorilor şi maximizarea eficienţei procesului analitic.

În acest context, în domeniul operaţional, trebuie avut în vedere faptul că analiza bazată pe reţea constituie un sprijin esenţial al omniscienţei forţei şi concretizează două dintre caracteristicile funcţionalităţii Războiului Bazat pe Reţea[42], anume angajarea precisă şi autosincronizarea. Prin creşterea eficienţei avertizării şi informării generale a factorilor de decizie, analiza bazată pe reţea sporeşte oportunitatea şi acurateţea informaţiilor, ca şi valoarea acţională a produselor informative furnizate în sprijinul acţiunilor de luptă. Aceleaşi valori ale analizei bazate pe reţea, ale cărei produse sunt valorificate, de asemenea, în reţea de actori ai spaţiului de luptă, sporesc nivelul de autosincronizare al reţelelor active în războiul specific erei

[39] *Ibidem,* p. 113.
[40] Mircea Mocanu: *op. cit.*, p. 57.
[41] *Apud* Ion Roceanu: *Războiul bazat pe reţea – dincolo de tehnologie*, Comunicare ştiinţifică la Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate, Bucureşti, Editura UNAp, 2005, pp. 60-80.
[42] Dumitru Cristea, Ion Roceanu: *Războiul Bazat pe Reţea – provocarea erei informaţionale în spaţiul de luptă*, Editura Univresităţii Naţionale de Apărare „Carol I", Bucureşti, 2005, pp. 45-46.

informaționale. Nu trebuie neglijat, de asemenea, faptul că rețeaua extinsă de analiză oferă posibilitatea extragerii unui număr mai mare de semnificații ale unui anume eveniment, datorită faptului că analiștii fac parte din organizații diferite și au culturi diferite, astfel examinând evenimentele din perspective diferite.

Examinând avantajele analizei bazate pe rețea, merită subliniat un alt aspect, legat nu neapărat de erori analitice ci, mai degrabă, de un neajuns al analizei individuale sau analizei efectuate în sisteme închise, cum este cazul serviciilor de informații luate separat. Este vorba despre conceptul de *intelligence rezidual*, care definește date și informații clasificate aparent inutile, care nu se încadrează în scenariile monitorizate de analiști și, de aceea, rămân neexploatate în analiza de intelligence. Apare evident că aceste informații își pot găsi semnificația și relevanța acțională dacă sunt examinate de analiști din alte structuri, în contexte diferite, din puncte de vedere diferite.

Prin schimbul intens de informații specific analizei în rețea extinsă, informațiile reziduale pot găsi semnificații relevante prin conectarea lor cu informații disponibile în alte colțuri ale rețelei extinse, prin punerea lor în lumina altor raționamente și prezumții decât cele considerate în formate analitice restrânse.

Acest avantaj este evident în cazul analizei amenințărilor neconvenționale, unde datele și informațiile cele mai mărunte trebuie considerate în context global. În această situație, chiar comunitățile naționale de intelligence pot fi considerate prea restrânse și cooperarea internațională este singura soluție, așa cum este clar în cazul efortului global împotriva terorismului sau cel împotriva pirateriei maritime.

În concluzie, în condițiile specifice Războiului Bazat pe Rețea, managementul analizei de intelligence presupune responsabilități care includ planificarea producției prin prioritizarea resurselor și distribuția sarcinilor în cadrul rețelei analitice extinse, contribuții la gestionarea bazei de date a managementului general al informațiilor din cadrul serviciului de informații militare (în special prin asocierea de parametri calitativi) și cooperarea cu compartimentele de management ale celorlalte structuri ale serviciului de intelligence, cât și cu beneficiarul.

Cooperarea cu compartimentele de management ale celorlalte structuri ale serviciului de intelligence presupune, în condițiile Războiului Bazat pe Rețea, interconectarea grilelor corespunzătoare altor funcționalități ale sistemului informativ și constituirea, în acest fel, a rețelei de rețele funcționale.

Bibliografie

1. Agrell, Wilhelm: „Intelligence Analysis After the Cold War – New Paradigm or Old Anomalies?", în volumul *National Intelligence Systems. Current Research and Future Prospects*, Cambridge University Press, 2009.

2. Berkowitz, Peter: *The Future of American Intelligence*, Hoover Institute Press, 2005.

3. von Clausewitz, Carl: *On War*, Oxford World's Classics, University Press, Oxford, 2006.

4. Cristea, Dumitru, Roceanu, Ion: *Războiul Bazat pe Rețea – provocarea erei informaționale în spațiul de luptă*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", Bucureşti, 2005.

5. George, Roger; Kline, Robert: *Intelligence and the National Security Strategists: Enduring Issues and Challanges*, editată de Centrul Sherman Kent pentru Studii de Intelligence, National Defense University Press, Washington, DC, 2004.

6. Grabo, Cyntia: *Anticipating Surprize. Analysis for Strategic Warning*, University Press of America, 2004.

7. Johnson, Loch K.: *Strategic Intelligence*, editat de Praeger Security International, Westport, Connecticut, SUA, 2007.

8. McIVOR, Anthony: *Rethinking the Principles of War*, editat de Naval Institute Press, 2006, Annapolis, Maryland, SUA.

9. Mocanu, Mircea: *Analiza de intelligence în domeniul informațiilor pentru apărare şi securitate națională*, Revista română de studii de intelligence, nr. 5/iunie 2011.

10. Roceanu, Ion: *Războiul bazat pe rețea – dincolo de tehnologie*, Comunicare ştiințifică la Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate, Bucureşti, Editura UNAp, 2005.

11. Sims, Jenifer; Gerer, Burton: *Transforming US Intelligence*, coordonat de Georgetown University Press, Washington DC, 2006.

12. Smith, Russel Jack: *The Unknown CIA: My Three Decades With the Agency*, Washington DC, Pergamon-Brasseys, 1990.

13. Wentz, Larry „Lessons from Bosnia: The IFOR Experience", cap. IV, *Intelligence Operations*, CCRP, Washington, DC, 1997.

14. * * * *NATO Handbook*, NATO Public Diplomacy Division, Bruxelles, Belgia, 2006.

15. * * * Raportul Comisiei 11 Septembrie: *The Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*, W. W. Norton & Co, New York, London, 2005.